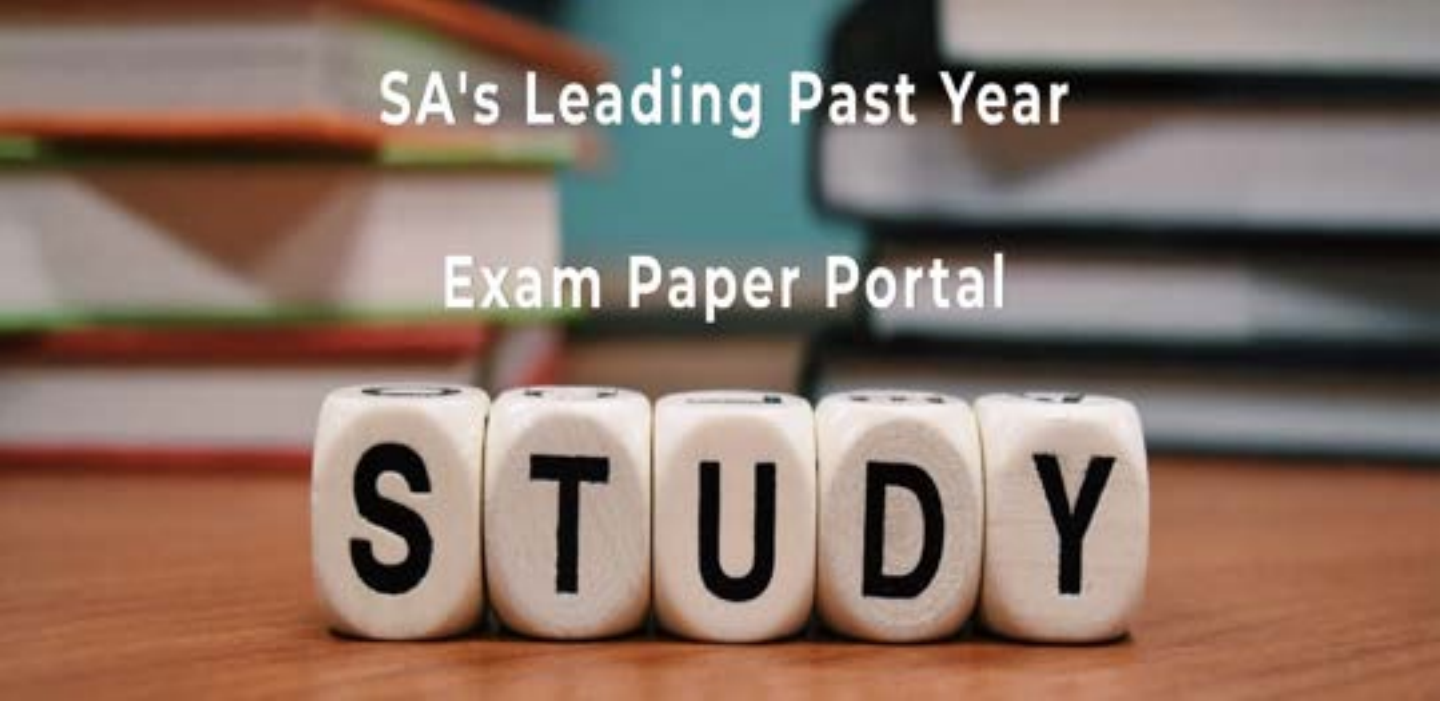

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies ☺

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

HLAKOLA/TLHAKUBELE 2014

MATSHWAO: 80

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena, e na le maqephe a 11.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Thutapuo le Tshebediso ya puo	(40)

2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.

3. Araba dipotso TSOHLE.

4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.

5. Tlola mola qetellong ya KAROLO e NNGWE le e NNGWE.

6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.

7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

8. O kgothalletsa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A:	metsotso e 45
KAROLO YA B:	metsotso e 25
KAROLO YA C:	metsotso e 50

9. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta e mmedi ya ditema.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka tlhoko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona. Araba ka lentswe le le leng feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

TEMA YA A

RE A KETEKA ...

Kgwedi ena ya Loetse, e leng kgwedi ya borobong ya selemo sa sekgowa, ke kgwedi ya bobedi ho ya ka selemo sa Basotho. E qadile ka mofuthu o felehetsang mariha, mme ka hohle dimela le diphoofolo tsa kgaba ka ho nona. Maru le ona a qala ho nkga pula e kang e tla paka kgora.

Ka lapeng ha Sentsho, mofuthu ona wa fihla hantle e le hore ke tsatsi la bobedi, kgweding eo ho tlang ho ba le mokete o moholo ka lapeng. Sentsho le Mmadiepetsana ba qeta lemo tse hlano ba nyalane. Dikarete tse memelang metswalle moketeng ona, di ne di se di rometswe kgale. Batho ba neng ba menngwe ka bongata ke bomme.

Mokete ona o ne o rerilwe hore o be jwalo ka mokete wa lenyalo, ba ikgopotse la mohla ba neng ba tjhata. Ho ne ho rerilwe hore mokete o tla qala ka tshebeletso kerekeng, o fetele holong. Mohlang oo nonyana di ne di dula batho. Dihutara e le dihutara, medidietsane, dijo le dino e ne e le tse tsamaelanang le letsatsi leo. Tseo tsohle tsa phethahala ka moo ho neng ho rerilwe kateng.

Ntho e ileng ya baka moferefere le ho tlontlolla, ke botahwa ba Motaung feela. Moruti Mohlouwa o ile a bo bona bo sa tla le hole a bo thiba. E itse ha Motaung a se a bo jele, a utlwa pina e kgabola, a be a se a ema a tantsha, a qhomela hodima tafole a jaefela hodima yona, mme ba bonang ketsahalo eo, ba swaba. Moruti Mohlouwa a mo theola kapele.

Moruti Mohlouwa o ne a se a mo tseba, mme ha a hlokomela hore boitshwaro ba hae bo se bo kgwehla, a ikatametsa ho yena. Ka tsatsi le leng, Motaung o ne a ile a tlolela hodima tafole a jaefa, ya eba bothata bo boholo ho mo theola. Ha ba se ba mo kgonne ka mora bothata bo bokalo, motho a ipelaetsa ka hore ba kgaohane le yena hobane le yena e ntse e le motho jwalo ka batho ba bang. Feela o ne a ke ke a ba a leka ho di bua tseo ho moruti Mohlouwa, hobane o ne a mo tshaba. Ha molomo o se o hlolehile ho lokisa ditaba, phafa o ne a sa e tswafe moruti.

Ha letsatsi le dikela batho ba tshwanela ho kgutlela mahabona. Ha qaleha bothata ba hore batho ba tsamaya jwang ho kgutlela mahae. Ha ho se ho felella, beng ba mokete le bona ba qala ho itokisetsa ho kgutlela lapeng. Sentsho a nna a potapota ka mona le ka mane, ho bona hore na ntho di sa le kamoo ba di fumaneng di le kateng, ha ho tse robehileng kapa tse nyametseng. Ha a ntse a lekola dintho jwalo, ke moo ausi Maki a ileng a tla ho yena.

'Aubuti, monna wa ka ke enwa ha a hlahe. Ke kgale ke mo letile empa ho se ho fifala jwale,' o realo o bolela monnae, Seakgela. O a tseba hore lona bontate ha le tshepahale jwalo ka bomme.

'Se tshohe, ke tla o felehetsa ke tle ke kgone ho kgutla kapele.'
Sentsho a tsebisa mohatsae hore o sa isa Maki lapeng, o tla kgutla kapele. Yena a dumela ka e tshweu pelo ho se kgwao ya letho. Ba kena koloing, motho wa rona a sa re letho ka hore o a tshwenngwa. Empa ha e se e kena ka toropong, Sentsho a re ho yena: Ha o ntshwenye le hannyane feela. Ke tla o siya lapeng ke kgutle kapelenyana.

Ya dumela koloi, yare ha e kena lapeng yaka ha e a tsamaya le sebaka se selelele. Kaha mehleng ena motho a ke ke a nyahlatsa e mong ka ntle a sa bona le hore o kene jwang ka tlong, Sentsho a theoha mme ba kena ka tlong mmoho. Sentsho a koba mangole hanyane feela athe o a koba sebakana. Eitse ha Seakgela a hlaha, ha kupa e mahlomafubedu. Yaba moferefere o moholo wa hore Maki o ne a ntse a rerile sena.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Ba jelwe ke pelo nkise*, NP Maake]

1.1 Loetse ke kgwedi ya bokae ho ya ka selemo sa Basotho? (1)

1.2 Lebitso la mosadi wa Sentsho ke mang? (1)

1.3 E ne e se e le nako e kae BoSentsho ba nyalane? (1)

1.4 Bolela lebaka le neng le etsa hore Sentsho a lekole sebaka seo mokete o neng o tshwaretswe ho sona kamora mokete. (1)

1.5 Akaretsa ka polelo e le NNGWE sepheo sa mokete ona o neng o tlo tshwarwa. (2)

1.6 Ke ditholwana dife tse bosula tse ileng tsa tliswa ke boithaopo ba Sentsho ba ho isa Maki lapeng? (2)

1.7 Mantswe a ngotsweng ka botenya polelong ena, **Dihutara e le dihutara**, a bolela hore ...

Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang:

A Dihutara di ne di lla hanyenyane.
B Dihutara di ne di lla habohloko.
C Dihutara di ne di sa lle.
D Dihutara di ne di lla di sa kgaotse. (2)

1.8 Ke polelo efe e totobatsang puo e tadimang ditaba ka lehlakore le le leng temeng ena? (2)

1.9 Bolela hore polelo e latelang ke **Nnete** kapa **Mafosi** mme o be o tiise karabo ya hao ka lebaka.

Mohatsa Sentsho o ne a sa thabela ketso ya Sentsho ya ho felehetsa Maki. (2)

1.10 Ke polelo efe temeng e re tsebisang hore moruti Mohlouwa o ne a ye a shape batho ha maemo a dumela? (2)

1.11 Tsietsi eo Maki a ileng a iphumana a le ho yona ha a ne a feleheditswe ke Sentsho, e etsa hore o mo tenehele. Nehelana ka lebaka bakeng sa karabo ya hao. (2)

1.12 Na o bona ketso ya Seakgela ya ho tsosa moferefere ha Sentsho a feleheditse mohatsae e le e amohelehang? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

TEMA YA B

Boha tema ena o nto araba dipotso tse e latelang.

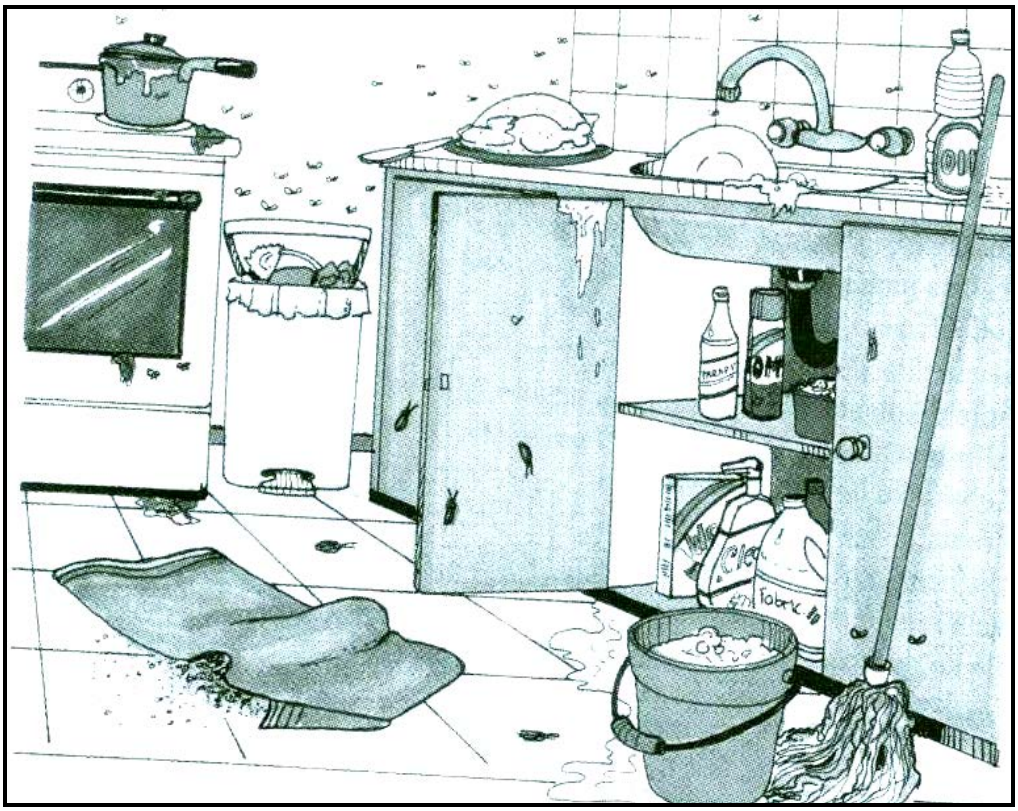

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Mohaladitwe wa puo kereiti ya 7*, GM Makobane le ba bang]

1.13 Bolela ntho tse PEDI tse pakang hore sebaka sena se ditshila. (2)

1.14 Ho ya ka setshwantsho see, ditlamorao tse mpe tse bakwang ke sebaka se ditshila ke dife? Bolela tse PEDI feela. (2)

1.15 Ke dintho dife tse PEDI temeng, tse re tsebisang hore sebaka see se ka ba le monko o mobe? (2)

1.16 Maemo aa a hlahiswang ke setshwantsho see, ha o nahana, a ka ba le tshusumetso efe bophelong bo botle ba ba lelapa lee? (2)

1.17 Na maemo ana a totobatswang ke setshwantsho see, a a kgolweha? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka dintlha tse SUPILENG, tse totobatsang ditlwaelo tse mpe tsa batho ba makeisheneng.

DITAELO

1. Ngola ka dipolelo tse SUPILENG, tse phethahetseng. Mantswe e be a sa FETENG a 70.
2. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
3. Ngola ntlha e le NNGWE feela polelong ka nngwe.
4. Ngola ka mantswe a HAO.
5. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C

DITLWAELO TSE MPE TSA MAKEISHENENG

Ho tloha Motsekapa ho ya Limpopo, bophelo ba makeisheneng ke bo makatsang.

Ho tlwaelehile ho bona motho wa mosadi a fiela lebala hoseng a apere dipijama. Ka tsona diaparo tsena, o ka fumana e mong a tsohelletse lebenkeleng. Lebitso la diaparo tsena le a itlhalosa, 'tsa ho robala', e seng tsa motsheare.

Mehleng ena ho a swabisa ho bona baahisane ba omanela seterateng. Ha moahisane a o foseditse, hobaneng le sa dule fatshe, la lokisa ditaba?

Malapeng a mangata ho ruilwe dintja empa ha di hlokomelwe. Ke tshwanelo ho hlokomela ntja ya hao. Ho seng jwalo ho tla hlaha dikotsi tse kang tse seng di atile, tsa hore e lome motho a iphetela seterateng.

Ho betjha dipere, ho bapala mataese le tsona dikarete, ke tse ding tsa ditlwaelo tse senyetsang batho tjhelete. Ba bang ba senya le yona tjhelete ya mmuso ya dithuso tsa bana.

Hona makeisheneng mona, batjha ba bang ba kgahlwa ke bophelo ba baetapele ba dihlotshwana tsa dinokwane. Jwale ebe diketso tsa bona e ba tse hlekefetsang setjhaba. Batjha ba lokela ho itshwantsha le baetapele ba sebele, ba thusang kahong ya setjhaba.

Ho utlwisa bohloko ho bona batho ba sa hlomphe ba bang. O fumane ba letseditse mmino wa bona hodimo, ba utlwisa batho bohle hore diletswa tsa bona di matla hakae.

Ho se ho tlwaelehile makeisheneng ho fumana batho ba lefufa, ba nang le mona ha baahisane ba bona ba atleha bophelong. Ha moahisane a reka koloi e ntjha kapa a ntjhafatsa ntlo, ha a kgothatswe empa o buuwa hampe.

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Move*, Hlakola 2013]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

Karolong ena o fuwe mefuta e fapafapaneng ya ditema.

POTSO YA 3

Bala le ho boha papatso e latelang o nto araba dipotso tse e latelang.

TEMA YA D

®Trademark©Johnson &Johnson (Pty) Ltd 2013
Bua le rona ho 0860 410 032, email injza@its.jnj.com.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *BONA*, Hlakola 2013]

3.1 Bolela tsela e le NNGWE eo moreki a ka e sebedisang ha a etsa patlisiso ka sehlahiswa se papatsong. (1)

3.2 Bolela lebaka le etsang hore mongolo wa, 'Letlalo le phethahetseng' o be moholo ho feta wa mantswe a mang papatsong ena. (2)

3.3 Ke ntho efe papatsong e re bontshang hore sehlahiswa se bapatswang, se nehelana ka kgotsofalo ho ba se sebedisang? (1)

3.4 Sepheo sa bahlahisi ke sefe ka setshwantsho sa kgarebe e papatsong? (2)

3.5 Nehelana ka mohlala wa polelo moo o sebedisitseng lentswe le latelang ka moelelo o fapaneng le oo le sebedisitsweng ka wona papatsong:

letsatsi (2)

3.6 Ngola mantswe a ka masakaneng sebopehong se nepahetseng dipolelong tse latelang. Ngola feela nomoro ya potso le karabo.

3.6.1 Ha se matlalo ohle le difahleho (ohle) tse ka sireletswang ke setlolo sa motsheare. (1)

3.6.2 Metswako (ohle) ya setlolo sa bosiu e matlafaditswe ho nolofatsa letlalo. (1)
[10]

POTSO YA 4

Bala ditaba tsa khathunu ena e latelang o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

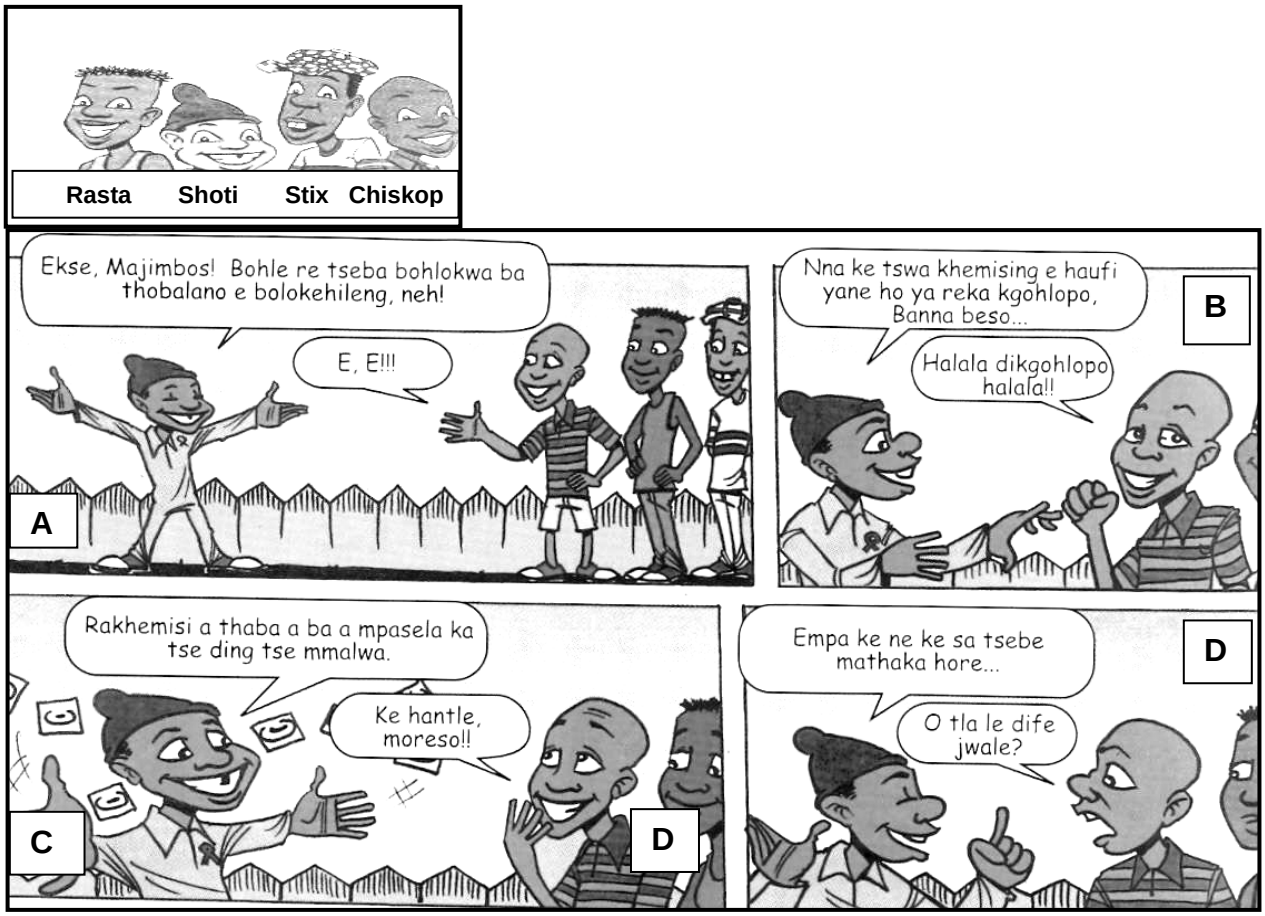

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *BONA*, Motsheanong 2009]

4.1 Lekodisisa foreimi ya B le C, e be o bolela hore ke ntho efe hempeng ya Shoti e nnetefatsang hore ditaba tsa Shoti di amana le lefu la HIV/AIDS. (1)

4.2 Tlatsa sekgeo ka lentswe le nang le moelelo o latolang lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang.

Shoti ha a tswe khemising e **haufi**, o tswa ... hara toropo kwana. (1)

4.3 Ngola polelo e latelang e le kganyetsong/tatolong.

Bohle re tseba bohlokwa ba thobalano e bolokehileng. (2)

4.4 Ho ya ka foreimi ya D, o ka re ditaba tsa Shoti di etsa hore Chiskop le Rasta ba ikutlwe jwang? Nehelana ka lebaka la karabo. (2)

4.5 Ngola polelo e latelang hape mme o e qale ka lentswe le ntshofaditsweng.

Bohle re tseba **bohlokwa** ba thobalano e bolokehileng. (2)

4.6 Mantswe a ntshofaditsweng polelong ena a bolelang? 'rakhemisi **a ba a mpasela ka tse ding tse mmalwa**'. Kgetha karabo e nepahetseng ho tse latelang.

A Rakhemisi o ile a mo fa tse ding mahala.
B Rakhemisi o ile a mo fa tse ding ka sekoloto.
C Rakhemisi o ile a mo fa tse ding ka theko e tlase.
D Rakhemisi o ile a mo fa tse ding ka mokitlane. (2)

[10]

POTSO YA 5

5.1 Bala ditaba tsa temana ena o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA F

Bosiung bona Sellwane e ne e le yena mookamedi wa baithuti ba baoki. Ba ne ba kene mosebetsing ka hora ya bosupa, mme ba sebetsa jwalo bosiu bohle ho fihlela ka hora ya bosupa hoseng. Baoki ba ka tlasa hae ba ne ba arotswe ho ya ka dikamore tsa bakudi, ho e na le ba basadi le ba banna. Kgomohadi ena e ne e le motho ya ratang ho tjhakela dikamore tsa bakudi, mme eitse feela ha a kena mosebetsing a ya kamoreng ya bakudi ba banna.

O ne a bonya le sefahleho seo a teanyang mahlo le sona mme e be o ema a bua le ofe kapa ofe. Ha a ntse a tsamaya jwalo a botsa bophelo ho tauyakgale, teduputswa. Monnamoholo Mohale a qoqa le enwa morwetsana ka thabo leha mahlaba a ne a hlile a hana. A thaba ho utlwa hore motho eo ke Mofokeng ka seboko hobane le yena e ne e le Mofokeng.

Pele ho tingwa mabone bakuding, a boela a tjhakela leqheku la rona feela a ya a se a le nale ho ya le ntsha mahlabeng.

Ka nako ena bohle ba ne ba tswile ho ya lekola bakudi. E mong a kena ka ofising ya Sellwane a phahamisitse matshwafo.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Setsokotsane sa etsa moferefere*, TWD Mohapi, 1992:11–12]

5.1.1 Ngola mahlalosonngwe a mantswe a ntshofaditsweng dipolelong tse latelang:

(a) E ne e le motho ya ratang ho tjhakela **dikamore** tsa bakudi. (1)

(b) Kgomohadi ena e ne e rata ho **tjhakela** dikamore tsa bakudi. (1)

5.1.2 Ngola polelo e latelang hape empa o se o qala ka lentswe lena, 'maobane'.

Ba ne ba kene mosebetsing ka hora ya bosupa. (2)

5.1.3 Ngola polelo e latelang hape empa o e qale ka lentswe lena, 'kajeno'.

Monnamoholo Mohale a qoqa le enwa morwetsana. (2)

5.1.4 Kopanya dipolelo tse latelang ho bopa polelo e le NNGWE. Qala polelo eo ka lentswe lena, 'kaha'.

O ile a ya kamoreng ya hae.
Sellwane o ne a batla ho bona monnamoholo Mohale. (2)

5.1.5 Ngola polelo e latelang hape empa o qale ka lentswe le ntshofaditsweng.

Kgomohadi e ne e atisa ho tjhakela **dikamore** tsa bakudi. (2)

5.1.6 Lokisa diphoso tse hlahelang polelong e latelang.

Mooki Sellwane ya motle, o ne a qoqa le mokudi a kulang haholo phirimaneng eo. (2)

5.1.7 Ngola polelo e latelang hape empa sebakeng sa mantswe a ntshofaditsweng, o ngole lentswe le le leng.

E mong a kena ka ofising ya Sellwane a **phahamisitse matshwafo**. (2)

5.2 Boha setshwantsho se latelang o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA G

[Se qotsitswe le ho lokiswa bukeng ya *Seipone kereiti ya 12*, JA Makhubu le ba bang]

5.2.1 Bolela mesebetsi e MMEDI e etswang ke ngwanana ya buang setshwantshong sena. (2)

5.2.2 Ngola maemedi a mantswe a ntshofaditsweng dipolelong tse latelang.

(a) Mme o batla hore **fuluru** ena e be tshweu twa! (1)

(b) Ka mona le **dipitsa** ke tsena di nkemetse. (1)

5.2.3 Ngola polelo e latelang empa o se o lokisitse mantswe a ntshofaditsweng ho bopa mahlalosi.

Ngwanana ya botswa **–be** o behile dipitsa **setofo** a nto fa ngwana dijo. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80